

Jongeren met een licht verstandelijke beperking als uitdaging voor geestelijk verzorgers

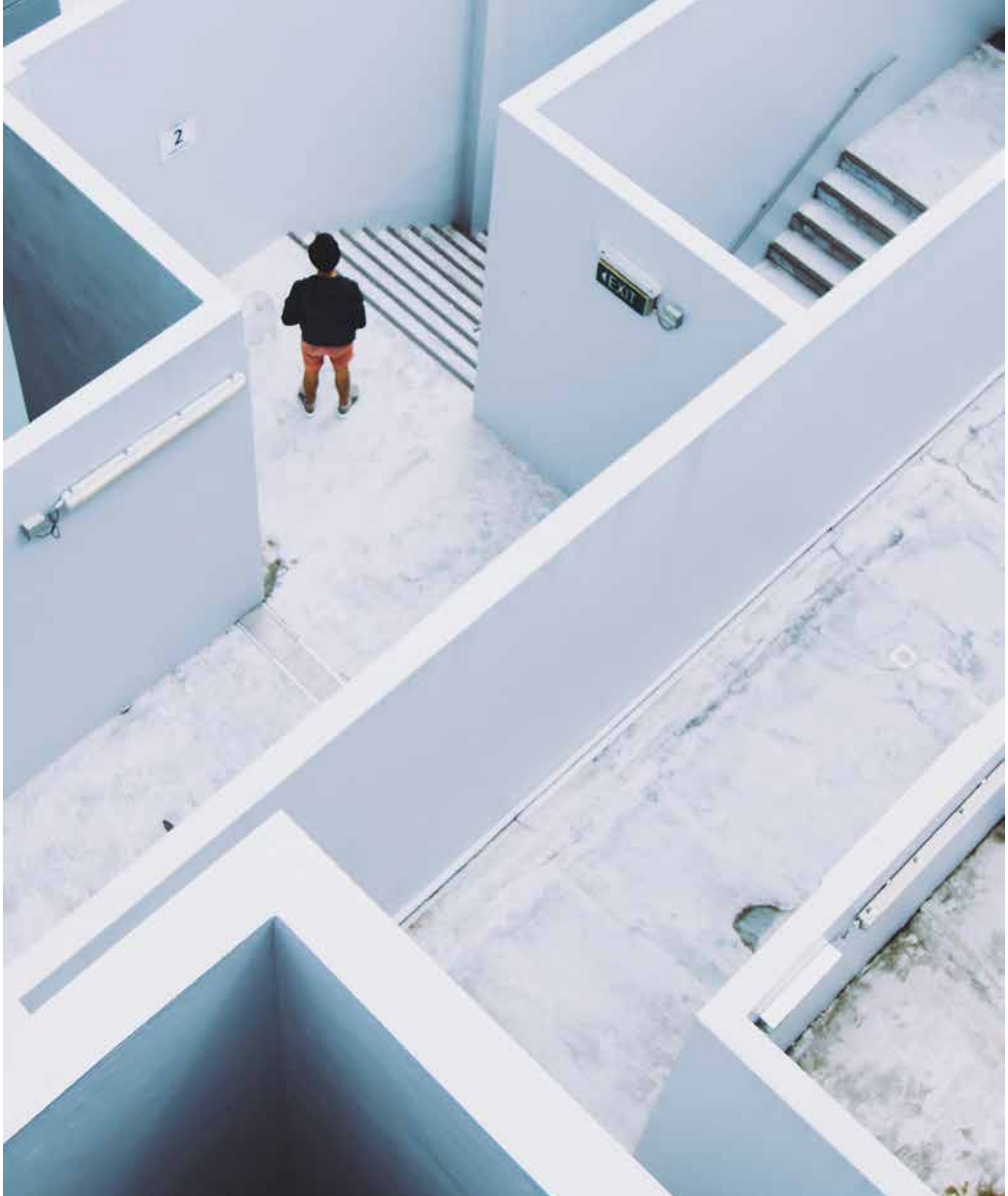
Steeds vaker krijgen geestelijk verzorgers te maken met jongeren met een licht verstandelijke beperking (LVB'ers). Doordat geestelijk verzorgers deze groep jongeren niet kunnen bereiken met de gebruikelijke manier van werken, voelen ze een handelingsverlegenheid. In dit artikel presenteren de auteurs een casestudy waarin deze handelingsverlegenheid wordt verkend. Waar liggen de uitdagingen en kansen?

André Mulder en Thijs Tromp

JONGEREN MET EEN licht verstandelijke beperking (LVB'ers) vormen een groeiende groep cliënten voor geestelijk verzorgers in zorginstellingen. Ze brengen een eigen profiel mee dat nieuwe eisen stelt aan het handelingsrepertoire van geestelijk verzorgers. In dit artikel bespreken we specifieke kenmerken van deze groep. In een casestudy bespreken we vervolgens de uitdagingen waarvoor geestelijk verzorgers worden gesteld, waarna we reflecteren op wat de resultaten van de casestudy betekenen voor het ontwikkelen van nieuw handelingsrepertoire voor geestelijk verzorgers.

Typering en omvang

LVB'ers hebben het moeilijk in de steeds complexer wordende samenleving. Digitalisering op tal van gebieden – bijvoorbeeld bij de overheid, in het openbaar vervoer, bij webwinkels, telecommunicatie en het bankwezen – vraagt overzicht en begrip van taal en communicatievormen, zoals keuzemenu's, vragenlijsten en pop-ups. Alles gaat sneller en de keuzemogelijkheden nemen toe, bijvoorbeeld bij het online afsluiten van een telefoonabonnement. Uitsluiting of ongewenste, onbedoelde gevolgen van keuzes liggen hierdoor op de loer.

Door cognitieve beperkingen en gelimiteerde mogelijkheden in adaptief gedrag – vaardigheden als lezen, schrijven, rekenen, problemen oplossen, gebruikmaken van het openbaar vervoer – ervaren LVB'ers veel teleurstellingen. Ze worden overvraagd door hun omgeving, doordat niet goed wordt ingeschat wat hun mogelijkheden zijn; hun verbale vaardigheden maskeren vaak de beperkingen die ze ervaren bij het uitvoeren van andere cognitieve taken. Velen van hen raken keer op keer gefrustreerd, omdat hun wensen en ambities niet haalbaar blijken te zijn.

Het hebben van een verstandelijke beperking leidt bij jongeren tot drie- tot viermaal zoveel emotionele en gedragsproblemen wanneer we ze vergelijken met jongeren zonder verstandelijke beperking; ook zien we vaker dan gemiddeld een samenloop met een psychiatrische stoornis (Dekker & Koot, 2003), opvoedings- en ontwikkelingsproblemen (Teeuwen & Verhoeff, 2009) en aandoeningen als refluxziekte, obstipatie, spasticiteit, slecht zicht of een slecht gehoor (Schipper, 2014).

Jongeren met een licht verstandelijke beperking zijn door hun beïnvloedbaarheid kwetsbaar voor mensen met minder goede bedoelingen (zoals drugsdealers, loverboys en illegale handelaren) en dientengevolge lopen ze het risico om in schulden te geraken of met justitie in aanraking te komen. Er is een oververtegenwoordiging van LVB'ers onder delinquenten (Kaal, 2013). Wonen ze zelfstandig in een reguliere woonwijk, met ambulante begeleiding, dan is er juist meer kans op dit soort onwenselijke gebeurtenissen. Kortom: mensen met een licht verstandelijke beperking komen vaker dan anderen in de problemen (Dijkstra & Van der Poel, 2010).

LVB'ers hebben het moeilijk in de steeds complexer wordende samenleving

Bovendien voelen LVB'ers zich vaak eenzaam, doordat contact met mensen uit de woonomgeving niet of nauwelijks tot stand komt (Overmars-Marx, 2018). Dat contact is erg afhankelijk van de hechtheid van een gemeenschap en van sleutelfiguren die het contact onderhouden. Buiten een zorginstelling wonen leidt niet altijd tot een blijvend groter netwerk (Bredewold, Hermus & Trappenburg, 2020), wat evenzeer geldt voor wonen in 'omgekeerde-integratiesettings' (Bos, 2016; Venema, 2016). Vriendschappen zijn gering in aantal en de mensen met wie ze omgaan zijn vaak lotgenoten, familieleden of professionele begeleiders (Giesbers e.a., 2019; Verplanke & Duyvendak, 2010; Hall, 2009). Wonen ze beschermd op een instellingsterrein van een zorgorganisatie, dan voelen ze zich daar in veel gevallen niet thuis, omdat ze hun vaardigheden hoger inschatten dan die van andere bewoners (die matig, ernstig, zeer ernstig en/of meervoudig beperkt zijn). Als de aangeboden dagbesteding in hun ogen niet passend is, kiezen ze er vaak voor om niet deel te nemen, met het risico op verveling of een game-, gok-, seks- of midde-lenverslaving.

Onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) geeft aan dat in Nederland ongeveer 6,5 procent van de bevolking een verstandelijke beperking heeft (Woittiez e.a., 2019). Verreweg het grootste aandeel wordt gevormd door mensen met een licht verstandelijke beperking (LVB), ongeveer 1,1 miljoen mensen, grotendeels jongeren. In zorginstellingen wonen relatief steeds meer jongeren met een licht verstandelijke beperking. De vraag naar verblijf neemt jaarlijks met 13 procent toe (Ras e.a., 2010).

Het maatschappelijk ideaal van volwaardig burgerschap (met participatie en zelfredzaamheid) blijkt voor deze mensen nauwelijks haalbaar (Kolen, 2017). Jaar op jaar blijkt dat de feitelijke deelname aan de samenleving achterblijft bij die van de algemene bevolking en op een belangrijke indicator zoals betaald of onbetaald werk zelfs daalt (Knapen e.a., 2020). Nu voor veel van deze jongeren de vermaatschappelijking van de zorg – met als doel de integratie van kwetsbare mensen in de samenleving – niet het gehoopte resultaat blijkt te hebben, zien we het aantal terugplaatsingen naar beschermde woonvormen op zorgparken toenemen. Deze doelgroep stelt de maatschappij als geheel en behandelaars en zorginstellingen in het bijzonder voor uitdagingen. Dat geldt ook voor de in die zorginstellingen werkende geestelijk verzorgers.

Casestudy

We bespreken deze uitdagingen voor geestelijk verzorgers aan de hand van een casestudy van een team geestelijk verzorgers waarin hun handelingsverlegenheid ten aanzien van LVB'ers empirisch is onderzocht. Die handelingsverlegenheid zal voor meer geestelijk verzorgers herkenbaar zijn. Het woonzorgpark waar de geestelijk verzorgers uit deze casus werken, is van een zorgorganisatie met veertienduizend cliënten en zeventienduizend medewerkers, met locaties verspreid over heel Nederland. Deze locatie bedient ruim duizend mensen met beperkingen die in diverse woonvormen (zoals een studio, appartement of groepswooning) op of buiten het woonzorgpark leven. Er wonen mensen van diverse leeftijden en met verschillende diagnoses: licht verstandelijk beperkt, ernstig of zeer ernstig verstandelijk beperkt, moeilijk verstaanbaar gedrag, ernstig

meervoudig beperkt en combinatieproblematiek (verstandelijke beperking en een psychiatrische aandoening). Er is een gevarieerd aanbod aan begeleiding, behandeling en dagbesteding.

Het team geestelijke verzorging (team GV) bestaat uit drie geestelijk verzorgers en twee assistenten en is zich aan het bezinnen op de vraag hoe je LVB'ers adequaat kunt begeleiden bij zingevingsvragen. De groei van het aantal LVB'ers stelt het team GV voor reële vragen. Hierover is het team GV in gesprek met de jongerenwerker en met professionals van andere disciplines in een LVB-denktank op de instelling. Ook is door het team binnen de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) een pioniersplek gestart, op basis van een schriftelijke aanvraag. Het team wil de uitdaging aangaan om binnen drie jaar de relaties met deze jongeren te verbeteren en om een soort zingevingscommunity met hen te realiseren.¹

Onderzoek

Om meer zicht en grip te krijgen op wat de genoemde handelingsverlegenheid precies inhoudt, heeft het team GV empirisch onderzoek laten verrichten vanuit de Onderzoeksplaats Sociale Inclusie en Levensbeschouwing van Mensen met een Verstandelijke Beperking van de Protestantse Theologische Universiteit Amsterdam. De vraag was: waaruit bestaat de handelingsverlegenheid van het team GV ten aanzien van LVB'ers? Handelingsverlegenheid zien we daarbij als het onzeker zijn over het hoe en wat van het professionele handelen in een situatie die wel om dat handelen vraagt (Bruining & Uytendaal, 2011).

Dataverzameling

De eerste auteur heeft een semigestructureerd diepte-interview afgenomen bij de drie geestelijk verzorgers. We hebben het pioniersplan, waarin het team GV een eerste probleemanalyse had weergegeven, inhoudelijk geanalyseerd met behulp van het kwalitatieve data-analyseprogramma QDA Miner. De eerste auteur heeft hierop 'provisional coding' (Saldana, 2009, pp. 120-123) toegepast. Deze voorlopige codelijst is inductief verkregen door close reading en constante vergelijking met het pioniersplan. Op basis van deze codering is een vragenlijst voor een semigestructureerd interview opgesteld.

De gespreksthema's waren a) biografie van de geestelijk verzorger, b) perceptie van het pioniersplan, c) visie op geestelijke verzorging, d) ervaren handelingsverlegenheid, en e) hoop voor de toekomst. De interviews zijn in mei 2021 gehouden en de transcripten werden door de respondenten geautoriseerd.

Analyse

Voor de analyse werd het stappenplan van de Qualitative Analysis Guide of Leuven (Dierckx de Casterlé e.a., 2011) gevolgd. De transcripten hebben we ingevoerd in een softwareprogramma voor kwalitatieve data-analyse (ATLAS.ti) en gecodeerd binnen vijf categorieën: a) handelingsverlegenheid persoonlijk, b) handelingsverlegenheid team, c) handelingsverlegenheid organisatie, d) visie op geestelijke verzorging, en e) kansen voor de toekomst. Na de analyse is een rapport opgemaakt (Mulder, 2021) dat is goedgekeurd door de respondenten en dat na hun toestemming is gepubliceerd.

Resultaten

We bespreken nu de resultaten op de vijf categorieën. Uit de gesprekken komt naar voren dat handelingsverlegenheid van het team GV ten aanzien van LVB'ers gelaagd is: er zijn aspecten die met de geestelijk verzorger persoonlijk te maken hebben, aspecten die door het hele team worden gedeeld en aspecten die raken aan het vraagstuk van de organisatie om te komen tot goede zorg voor LVB'ers. Ook blijkt de visie op geestelijke verzorging aan herijking toe en kijkt het team naar de toekomst.

Handelingsverlegenheid persoonlijk

De drie respondenten formuleren vijf aspecten van handelingsverlegenheid op persoonlijk niveau. In de eerste plaats gaat het om tijdsbesteding. De groep LVB'ers dient aparte aandacht te krijgen, maar de respondenten vragen zich dan wel of hoe het zit met de tijdsverdeling: hoe doen we deze groep recht, zonder de andere groepen tekort te doen?

In de tweede plaats noemen zij het ontbreken van een heldere visie op geestelijke verzorging. Die visie is nu onvoldoende afgestemd op LVB'ers. Het specifieke karakter van het contact

met de LVB'ers verschilt bovendien sterk van de manier waarop ze de vertrouwde cliëntgroepen begeleiden en roept de vraag op naar nieuwe handelingsvormen.

De doelgroep LVB'ers vraagt volgens de respondenten in vergelijking met de 'traditionele' doelgroep – vaak meervoudig en zwaarder verstandelijk beperkt – om andere manieren van contact leggen en onderhouden. De vertrouwde aanpak met een vaste structuur van eens in de zoveel tijd op de groep komen, praten en liedjes zingen, volstaat voor deze doelgroep (totaal) niet. De jongeren lopen buiten op het terrein en wonen relatief zelfstandig; vaste afspraken over bezoek van een geestelijk verzorger op de groep zijn er (dus) niet. Contact met jongeren met een LVB is niet vanzelfsprekend of duurzaam. Als er al contact is, bijvoorbeeld naar aanleiding van ziekte of overlijden van een bekende, dan is het niet gezegd dat contact daarna blijft voortbestaan; in ieder geval niet met dezelfde intensiteit en diepgang. Hoe leg je contact met jongeren die verbaal begaafd zijn en niet direct te kennen hebben gegeven dat ze je nodig hebben?

Ten vierde is het voor begeleiding nodig te weten waar de behoeften van de cliënten liggen als het gaat om zingevingsondersteuning. Het ontbreekt het team GV aan deze kennis. De laatste persoonlijke handelingsverlegenheid betreft twee kenmerken van de doelgroep LVB'ers zelf, die voor de respondenten een belemmering vormen om met de doelgroep om te gaan. Allereerst de ervaring dat er schijnbaar (en vaak ook feitelijk) niets verandert aan de situatie en het gedrag van de cliënten, waardoor het lijkt of niets helpt. Dat geeft een gevoel van uitzichtloosheid. Daarnaast vinden de respondenten het lastig om goed om te gaan met het verlangen naar een ander bestaan, iets wat kenmerkend is voor deze doelgroep. De respondenten vinden dit vooral lastig omdat ze maar al te goed beseffen dat de realisatie van dat verlangen er waarschijnlijk niet in zit. Beide aspecten gaan dus over de geraaktheid van de geestelijk verzorger: een gevoel van machteloosheid en/of een niet weten hoe je hiertoe te verhouden.

Handelingsverlegenheid team

De handelingsverlegenheid op teamniveau kent

drie aspecten. De geestelijk verzorgers willen LVB'ers effectief helpen in hun ontwikkeling, maar voelen zich tekortschieten in hun pogingen daartoe. Bij een concrete vraag (bijvoorbeeld rond rouw, verlies of demonie) lukt dat wel, maar er ontstaat handelingsverlegenheid als het gaat om de vormgeving van de ondersteuning in het alledaagse leven. Het team wil daarom graag meer in verbinding komen met deze groep.

Ook vraagt het team zich af welke activiteiten georganiseerd kunnen worden om de gewenste verbinding tot stand te brengen. De huidige belevingsgerichte vieringen – die gericht zijn op cliënten met een laag niveau en een protestants kerkelijk karakter hebben – passen niet bij de kenmerken van deze doelgroep (hoog niveau, verbaal begaafd, niet- of minder kerkelijk). De vraag is of er alternatieve vieringen moeten worden georganiseerd of misschien heel andere samenkomsten, zoals een café waarin de LVB'ers als groep bijeen zijn. Wat zijn passende activiteiten voor geestelijke verzorging?

Tot slot vraagt het team zich af hoe men meer bekend kan worden bij de groep LVB'ers, zodat ze weten waarvoor ze bij geestelijk verzorgers terecht kunnen en dus meer uit zichzelf een beroep op begeleiding zullen doen.

Handelingsverlegenheid organisatie

Ook de handelingsverlegenheid op organisatieniveau kent drie aspecten. De eerste handelingsverlegenheid is het interdisciplinair zoeken naar effectieve begeleidingsmodellen. De respondenten zien dat ook de organisatie als geheel zoekt naar een weg om op een goede manier met deze groep om te gaan. De instelling denkt na over de toekomst, nu de doelgroep van de 'klassieke' cliënt met ernstige verstandelijke en vaak ook lichamelijke beperkingen afneemt. Nieuwe doelgroepen komen ervoor in de plaats, zoals LVB'ers en jongeren met combinatieproblematiek. Zowel de respondenten als de organisatie zoeken naar nieuwe praktijken om jongeren effectief te begeleiden in hun ontwikkeling op thema's als werk, relaties en vrijetijdsbesteding. De geestelijk verzorgers zien dat dit zowel voor hen als voor de overige disciplines binnen de organisatie lastig is.

Het tweede aspect is dat in de ogen van de respondenten een eenduidige gezamenlijke zorgvisie ten aanzien van LVB'ers ontbreekt. Dit maakt hen ook onzeker bij het vormgeven aan hun handelen. Ze weten niet goed hoe ze thema's als vrijheid en autonomie moeten concretiseren, bijvoorbeeld waar het gaat om drugsgebruik of relatievorming. Een derde aspect is dat de geestelijk verzorgers twijfelen over de ruimte die cliënten krijgen om al dan niet deel te nemen aan dagbesteding en de aanwezigheid van passende dagbesteding voor deze doelgroep.

Visie op geestelijke verzorging

Gevraagd naar de kern van geestelijke verzorging, komen er verschillende antwoorden. Alle drie de respondenten geven aan te willen aansluiten bij de cliënt. Dat uitgangspunt maakt het meteen lastig, omdat ze niet goed weten wat die behoeften zijn. Twee respondenten noemen het woord zingeving als kern, de derde noemt verbinding; mensen met elkaar verbinden, zichzelf verbinden met cliënten.

De respondenten benoemen hun rol binnen de organisatie als: vertrouwenspersoon. Deze vertrouwenspersoon biedt een vrijplaats, want er vindt geen rapportage plaats, er is vertrouwelijkheid en een link met het behandelplan ontbreekt. De vertrouwenspersoon is vooral gesprekspartner en die zal eerst en vooral ruimte bieden aan de cliënt door te luisteren.

De gesprekken zouden volgens de respondenten moeten gaan over existentiële vragen rond ziekte, overlijden en rouw, maar ook over geloofszaken (bijvoorbeeld over demonie of de hemel), meestal individueel en soms in een groep. Die gesprekken vinden nu plaats op aangeven van de groepsleiding of op vraag van de cliënt. Bij LVB'ers is het lastig om buiten die kaders gesprekken te hebben. Ook voor deze groep wil men present zijn: er zijn voor de cliënt, als deze dat nodig heeft, en dus ook beschikbaar zijn voor een alledaags praatje.

De respondenten zien geestelijke verzorging als ruimte bieden aan het verhaal van de cliënt, meedenken en taal geven aan gevoelens. De geestelijk verzorger biedt ondersteuning bij het ont-

dekken van en vormgeven aan de eigen levensbeschouwelijke identiteit van de cliënt, om het even welke, ook al zijn alle respondenten geworteld in de christelijke traditie. In de gesprekken ben je er als geestelijk verzorger volgens hen niet op uit om een boodschap te verkondigen. Het is geen evangelisatiewerk; je sluit aan bij waar de cliënt zit en gaat vanaf dat punt meelopen in het verhaal. De geestelijk verzorger heeft tijd voor gesprekken en hun geloofsexpertise heeft daarbij een meerwaarde. Hij of zij kijkt naar de cliënt in al zijn relaties, (on)mogelijkheden en context (holistisch).

Het doel van geestelijke verzorging is volgens de respondenten om cliënten die het door hun beperkingen bepaald niet makkelijk hebben in het leven te ondersteunen en hen het gevoel te geven gezien te worden, gekend te zijn, er te mogen zijn met frustratie en pijn. Ook zouden zij de LVB'ers graag steunen in hun ontwikkeling, zodat ze groeien naar een gelukkiger, stabielere en veiliger leven. Dat is een lastige opgave, want de jongeren dragen nogal wat 'bagage' met zich mee. Velen van hen hebben te maken met hechtingsstoornissen en hebben een negatieve kijk op zichzelf en op het leven ('Ik doe er niet toe, en wat ik probeer en wil lukt toch niet').

Hoe kan de handelingsverlegenheid de geestelijk verzorgers worden verminderd?

De respondenten noemen de kenmerken van de jongeren die in de inleiding van dit artikel zijn beschreven. De wereld als zodanig is voor deze jongeren complex, beangstigend en verwarrend; ze verdwalen er makkelijk in. Leven is voor hen een worsteling; ze lijden aan het leven en lijken ongelukkig, aldus de respondenten. Ze vragen zich af wat deze specifieke kenmerken betekenen voor hun visie op geestelijke verzorging: hoe sluit je hierbij aan met je visie op zingevingsondersteuning?

Omdat de cliënt het uitgangspunt is van het handelen van de respondenten, en de groep LVB'ers veel diversiteit in levensbeschouwing laat zien, vraagt dat ook een heroriëntatie op de christelijke identiteit van de geestelijke verzorging in de organisatie en op de kern van het werk. De organisatie verschieft van kleur: de van oorsprong protestants-christelijke organisatie is inmiddels een brede levensbeschouwelijke zorgaanbieder geworden. Het team GV waardeert deze groeiende diversiteit positief. De geestelijk verzorgers staan open voor alle levensbeschouwingen, maar stuiten daarbij wel op grenzen: je kunt bijvoorbeeld niet islamitische, hindoeïstische of rooms-katholieke rituelen op een authentieke manier gaan uitvoeren, als je geworteld bent in de protestants-christelijke traditie, zo stellen ze. Soms wordt er dan verwezen naar een vertegenwoordiger van de betreffende traditie. Diversiteit vraagt erom algemeen geestelijk verzorger te zijn, wat iets anders is dan predikant te zijn.

De houding ten opzichte van de waarden van de christelijke traditie is voor de respondenten overigens onderling verschillend. Terwijl twee geestelijk verzorgers graag het licht van Christus verspreiden door over de door hen beleefde meerwaarde van het christelijk geloof te vertellen als dat mogelijk is, geeft de andere respondent aan dat die meerwaarde er voor het werk niet is. Als de cliënt daarom vraagt, zal deze respondent iets delen van het christelijk geloof, maar dat gebeurt niet op eigen initiatief. Deze respondent geeft aan gedreven te worden door het verlangen naar hoop en ziet het brengen daarvan als doel in het werk. Alle respondenten zijn de overtuiging toegedaan dat je in het kader van wederkerigheid mag getuigen van je eigen geloof, wanneer dit dienend is aan het gesprek.

Geïnspireerd door de idee van een pioniersplek waar ruimte is voor kwetsbare mensen die samenkomen, en door de idee van een kerk waarin iedereen een plek mag hebben, hechten de respondenten aan het creëren van een gemeenschap voor LVB'ers. Hoe die gemeenschap er precies moet uitzien, welke vorm die krijgt en of het ook een geloofsgemeenschap moet zijn, weten ze niet. Ook moet de vraag nog beantwoord worden of er een vorm te vinden is die haalbaar is in ver-

band met de draagkracht van de jongeren; een inloopcafé wordt als idee geopperd.

Dat jongeren ook onderling iets aan elkaar kunnen hebben bij hun worsteling in het leven, is uitgangspunt van het streven van het team naar een gemeenschap. In een gemeenschap kan en mag iedereen iets bijdragen en dat is een belangrijke ervaring voor LVB-jongeren, volgens een van de respondenten. In een gemeenschap kun je ervaren dat je geliefd bent en er mag zijn, volgens een andere respondent; een gemeenschap sluit jou in.

Bij groepsactiviteiten kan ook gesproken en geleerd worden over levensthema's als relaties of seksualiteit. Daarnaast lijkt het belangrijk dat gelovige jongeren verbonden zijn met een externe geloofsgemeenschap, omdat ze in de huidige diensten op de instelling geen aansluiting vinden.

Kansen voor de toekomst

In de interviews aandacht is kort besteed aan hoe de geestelijk verzorgers denken de handelingsverlegenheid te kunnen verminderen. Ze geven aan een viertal zaken te willen onderzoeken: *a)* de behoeften en wensen van de doelgroep ten aanzien van zingevingsondersteuning, *b)* de mogelijkheden om als team GV te participeren in het organisatiebeleid rond de zorgvisie, *c)* hoe meer en eerder bekend te raken bij de doelgroep binnen de instelling, en *d)* de mogelijke vormen van samenkomsten of vieringen die voor LVB'ers geschikt en gewenst zijn.

De respondenten hebben er vertrouwen in dat er nieuwe dingen gerealiseerd kunnen worden. Alle drie zijn ze enthousiast over de kwaliteiten van de teamleden, die complementair zijn aan elkaar. Het team is creatief op muzikaal en verhalend terrein. Het team staat volgens de respondenten open voor diverse levensbeschouwelijke benaderingen en voor vernieuwing, is daadkrachtig en stabiel. Bovenal zeggen de teamleden liefde voor de cliënten te hebben.

Reflecties

Maatschappelijke ontwikkelingen hebben een directe impact op geestelijk verzorgers. De groeiën-

de populatie van LVB'ers is niet alleen een maatschappelijke uitdaging als het gaat om onderwijs en criminaliteit, maar ook voor de zorg voor deze jongeren, en dat raakt rechtstreeks de praktijk van geestelijk verzorgers. De toename verhoogt de urgentie voor het uitdenken en uittesten van nieuwe vormen van begeleiding en opvang, bijvoorbeeld in verband met door (andere) cliënten ervaren (on)veiligheid en met het risicodrag van deze doelgroep.

Het is aan te bevelen dat het binnen de beroepsgroep tot een uitwisseling komt

Met deze verjonging van de populatie wordt ook de secularisatie en levensbeschouwelijke diversiteit meer zichtbaar op het woonzorgpark. Mensen met diverse levensbeschouwingen krijgen begeleiding en maken aanspraak op geestelijke verzorging. De meervoudige handelingsverlegenheid die het team GV uit de casus ervaart, treft onzes inziens alle geestelijk verzorgers die te maken krijgen met deze snelgroeiende doelgroep en op vergelijkbare instellingen werken. De veranderingen vragen om heroriëntatie op wat geestelijke verzorging is, inclusief het daarbij horende handelingsrepertoire. Die vraag naar heroriëntatie wordt vooral opgeroepen door het eigen profiel van de cliënten, zoals hiervoor beschreven. Ook vraagt dat profiel om een update van de rol en zichtbaarheid in de organisatie.

Heroriëntatie op identiteit en handelingsrepertoire

De nieuwe populatie van deze sociaal-kwetsbare of sociaal-onhandige jongeren (Moonen, 2019) vraagt om bijstelling van de zorgvisie en de zorgpraktijk (behandeling en begeleiding), voor zover die nog niet waren ontworpen voor deze doelgroep. Instellingen worden nu geconfronteerd met andere ondersteuningsvragen dan van 'traditionele' cliënten die vaak een zwaardere zorgvraag hebben. Een hernieuwde reflectie is nodig op thema's als zelfregie, participatie en vrijheid

(Leget, 2019). Terwijl deze in een emancipatiestrijd voor mensen met een beperking zijn bevochten, komen de grenzen van een paradigma van autonomie en zorg op vraag in zicht, als we als samenleving voor deze jongeren binnen het zorgaanbod een veilige en gezonde ontwikkeling willen bevorderen.

Voor de geestelijke verzorgers in de casus betekent dit een uitnodiging tot reflectie op wat geestelijke verzorging is, wat betreft inhoud, doelen, rollen en werkvormen. Geestelijke verzorging is, zoals de beroepsstandaard terecht aangeeft, een beroep in beweging (VGVZ, 2015). Het valt op dat het team GV zoekende is naar een visie en in die zoektocht een discrepantie ervaart tussen de (traditionele) domineesrol en de rol van geestelijk verzorger (zie ook Zock, 2005). Men heeft een visie nodig die de ervaring van discrepantie overbrugt, zodat een handelingsrepertoire kan worden ontwikkeld waarmee 'door gerichte en methodische aandacht voor zingeving en levensbeschouwing' kan worden bijgedragen aan het welbevinden van deze doelgroep (VGVZ, 2015, p. 10). Dit sluit aan bij de zoektocht van de beroepsgroep van geestelijk verzorgers naar interlevensbeschouwelijke geestelijke verzorging en de vraag hoe de eigen spiritualiteit van deze professionals daarin een rol speelt (Ganzevoort e.a., 2014).

Verder zullen geestelijk verzorgers een perspectief moeten ontwikkelen op het creëren van gemeenschap(en) als onderdeel van hun werk. In tegenstelling tot andere cliënten, fungeert de woon- of zorggemeenschap voor LVB'ers niet als een gemeenschap en al zeker niet als een geloofsgemeenschap. De geestelijk verzorgers in de casus zien echter juist in vormen van gemeenschap heilzame effecten voor deze kwetsbare en gekwetste jongeren. Het team GV zoekt daarom terecht naar andere soorten van samenkomsten dan de gebruikelijke, waarvoor naast een rituele met name ook een agogische competentie nodig is.

Het nieuwe handelingsrepertoire dat vervolgens op basis van een geactualiseerde visie zal moeten worden gezocht, dient te voorzien in begeleidingsvormen op individueel en groepsniveau.

Op individueel niveau lijkt een instap bij een presentiebenadering waarin een eigen aanpak 'zonder een tevoren bepaalde pastorale identiteit of instrumentele agenda' wordt ontwikkeld het onderzoeken waard (Baart, 2000, p. 8). Eerst en vooral zal er vertrouwen moeten worden gewonnen. Het aspect van omgaan met uitzichtloosheid van de jongeren dat een gevoel van machteloosheid oproept, wordt juist ook binnen het presentieparadigma gethematiseerd.

Voor het beter leren kennen van de begeleidingsbehoefte van de jongeren zijn diverse diagnostische instrumenten beschikbaar, zoals het Model Zingevinganalyse (VGVZ, 2013) en het spel *Uitzelf* van Alliade. Het handelingsrepertoire op groepsniveau zal ontwikkeld kunnen worden in samenspraak met een geestelijk verzorger uit de residentiële en forensische jeugdzorg die daar (meer) ervaring mee heeft opgedaan. Voor rituelen is het een en ander te leren van ritueelbegeleiders, maar ook uit het recente overzichtsbok *Met lichaam en geest* (Körper, Olsman & Rosie, 2021) of uit ervaringen in het buurtwerk (Schlatmann & Van Waarde, 2012). Het lijkt aan te raden om de aarzeling van de geestelijk verzorgers wat betreft de draagkracht van LVB'ers ten aanzien van het werken of samenkomen in groepen, die in de interviews naar voren komt, verder te exploreren.

Rol in de organisatie

Naast de uitdagingen op persoonlijk, professioneel en teamniveau willen de geestelijk verzorgers ook de rol in de organisatie adresseren. Met hun professionaliteit in zingeving en levensbeschouwing willen ze bijdragen aan het 'goed functioneren van de organisatie' (VGVZ, 2015, p. 10). Naast hun activiteiten op mesoniveau (bijvoorbeeld in moreel beraad) willen ze zich ook op macroniveau inzetten voor het ontwikkelen van een gezamenlijke zorgvisie en voor een betere inbedding van geestelijke verzorging in de gehele zorgstructuur. Daarbij willen ze uitdrukkelijk de rol van adviseur op zich nemen (Wielhouwer, 2012). Het team zal moeten onderzoeken hoe die verstevigde positie binnen de instelling kan worden bereikt.

Tot besluit

Het team GV uit de casus gaat met deze gelaagde drievoudige handelingsverlegenheid vanaf 2022 aan de slag in een professionele leergemeenschap. De eerste auteur begeleidt dit proces in de Onderzoeksplaats Sociale Inclusie en Levensbeschouwing van Mensen met een Verstandelijke Beperking van de Protestantse Theologische Universiteit.² Dit onderzoek kan ook relevant zijn voor geestelijk verzorgers die in een vergelijkbare situatie verkeren; de toename van deze jongeren binnen zorginstellingen met hun problematieken is een landelijk fenomeen, evenals de groeiende levensbeschouwelijke diversiteit.

De hier besproken casus laat zien dat reflectie op identiteit van de geestelijke verzorging, op het handelingsrepertoire en op de rol in de organisatie nodig zijn. De gesprekken die de onderzoeker van de onderzoeksplaats voert met geestelijk verzorgers in heel Nederland bevestigen deze casuoverstijgende thema's. Er is een duidelijke kennisbehoefte gericht op innovatie, specifiek waar het gaat om de begeleiding van jongeren met LVB. De resultaten van onze recentelijk gehouden online enquête, die in 2022 zijn gepubliceerd, onderstrepen deze vaststelling.³

Anderzijds blijkt uit de gesprekken en de enquête dat er reeds veel expertise aanwezig is bij geestelijk verzorgers die al langere tijd met LVB'ers werken. Er zijn visies, methodieken en materialen ontwikkeld die kunnen bijdragen aan het opheffen van een deel van de beschreven handelingsverlegenheid. Het is daarom aan te bevelen dat er binnen de beroepsgroep een uitwisseling komt tussen geestelijk verzorgers met vragen en geestelijk verzorgers met antwoorden over de zingevingsondersteuning van jongeren met een licht verstandelijke beperking.

Dr. A. Mulder is senior onderzoeker bij de bijzondere leerstoel diaconaat van de Protestantse Theologische Universiteit te Amsterdam. E-mail: a2.mulder@pthu.nl. Prof. dr. T. Tromp is hoogleraar bij de bijzondere leerstoel diaconaat van de Protestantse Theologische Universiteit te Amsterdam.

Noten

1. Voor meer informatie over pioniersplekken zie www.lerenpionieren.nl en <https://protestantsekerk.nl/verdieping/hoe-start-je-met-pionieren>.
2. Voor deze onderzoeksplaats zie <https://www.pthu.nl/over-ptthu/organisatie/medewerkers/a.mulder>.
3. Voor dit rapport zie: <https://www.pthu.nl/over-ptthu/organisatie/medewerkers/a.mulder/downloads/rapport-citaten-anoniem.pdf>.

Literatuur

- Baart, A. (2000). *Raken aan het geleefde leven. Inleiding in de presentie*. Actioma.
- Bos, G. (2016). *Antwoorden op andersheid. Over ontmoetingen tussen mensen met en zonder verstandelijke beperking in omgekeerde-integratiesettingen*. Vrije Universiteit Amsterdam.
- Bredewold, F., Hermus, M. & Trappenburg, M. (2020). 'Living in the community' the pros and cons: a systematic literature review of the impact of deinstitutionalisation on people with intellectual and psychiatric disabilities. *Journal of Social Work, 20* (1), 83-116.
- Bruining, T. & Uytendaal, E. (2011). *Leren en werken met elkaar; van handelingsverlegenheid naar handelen*. Online: <https://docplayer.nl/17860095-Leren-en-werken-met-elkaar-van-handelingsverlegenheid-naar-handelen-ton-bruining-emerance-uytendaal.html> (25 augustus 2011).
- Dekker, M.C. & Koot, H.M. (2003). Disorders in children with borderline to moderate intellectual disability: prevalence and impact. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 42*, 915-922.
- Dierckx de Casterlé, B., Gastmans, C., Bryon, E. & Denier, Y. (2012). QUAGOL: a guide for qualitative data analysis. *International Journal of Nursing Studies, 49*, 360-371.
- Dijkstra, M. & Poel, A. van der (2010). *Risicogedrag en infectieziekten bij volwassenen met een lichte verstandelijke beperking. Een verkennend onderzoek*. Trimbo-instituut.
- Ganzevoort, R.R., Ajouaou, M., Braak, A. van der, Jongh, E. de & Minnema, L. (2014). Teaching spiritual care in an interfaith context. *Journal for the Academic Study of Religion, 27* (2), 178-197.
- Giesbers, S.A.H., Hendriks, L., Jahoda, A., Hastings, R.P. & Embregts, P.J.C.M. (2019). Living with support: experiences of people with mild intellectual disability. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 32*, 446-456.
- Hall, S. (2009). The social inclusion of people with disabilities: a qualitative meta-analysis. *Journal of Ethnographic and Qualitative Research, 3* (3), 162-173.
- Kaal, H. (2013). *Ongewoon moeilijk. Jeugdige delinquenten met een LVB als (voortdurende) bron van zorg*. Boom Lemma.
- Knapen, J., Zonneveld, E., Menting, J., Hulsbosch, L. & Boeije, H. (2020). *Monitoring Onbepakt meedoen! Tweede meting overkoepelende indicatoren: 2016-2019*. Nivel.
- Körver, S., Olsman, E. & Rosie, S. (red.) (2021). *Met lichaam en geest. De rituele competentie van geestelijk verzorgers*. Eburon.
- Leget, C. (2019). *De prijs van de vrijheid. Over de positie van sociaal kwetsbare jongeren met beperkte cognitieve vaardigheden in de samenleving*. Centrum voor Ethiek en Gezondheid.
- Moonen, X. (2019). *Coreferaat zevende Elst Borst-lezing*. Online: <https://www.ceg.nl/documenten/publicaties/2019/11/27/7e-els-borst-lezing-de-prijs-van-de-vrijheid>.
- Mulder, A. (2021). *Rapport handelingsverlegenheid rond LVB'ers team GV. Voorbereiding van een ontwikkeltraject*. Protestantse Theologische Universiteit.
- Ras, M., Woittiez, I., Kempen, H. van & Sadiraj, K. (2010). *Steeds meer verstandelijk gehandicapten? Ontwikkelingen in vraag en gebruik van zorg voor verstandelijk gehandicapten 1998-2008*. Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Schipper, K. (2014). *Mensen met een verstandelijke beperking. De feiten op een rij*. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde, 158*, B110.
- Schlatmann, T. & Waarde, R. van (2012). *Zo wordt het spel gespeeld. Over empowerment en gemeenschap: een praktijkonderzoek*. Van der Ros Communicatie.
- Teeuwen, M.L.E.M. & Verhoeff, A.P. (2009). *Zware bagage. Psychosociale problemen en verstandelijke beperkingen bij Amsterdamse jeugd: een inventariserend onderzoek*. EDG-reeks 2009/2. Universiteit van Amsterdam.
- Venema, E. (2016). *Social integration in a reversed integration neighbourhood? Perspectives of neighbours, family members, and direct support professionals and the role of formal and informal support*. Rijksuniversiteit Groningen.
- Verplanke, L. & Duyvendak, J.W. (2010). *Onder de mensen? Over het zelfstandig wonen van psychiatrische patiënten en mensen met een verstandelijke beperking*. Amsterdam University Press.
- VGZ (2015). *Beroepsstandaard geestelijk verzorger*. Vereniging van Geestelijk VerZorgers.
- VGZ (2013). *Zin zien, zoeken en beleven*. Vereniging van Geestelijk VerZorgers.
- Wielhouwer, M. (2012). De geestelijk verzorger als docent en adviseur. *Tijdschrift Geestelijke Verzorging, 15* (66), 53-56.
- Woittiez, I., Eggink, E. & Ras, M. (2019). *Het aantal mensen met een licht verstandelijke beperking: een schatting. Notitie ten behoeve van het IBO-LVB*. Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Zock, T.H. (2005). *De geestelijk verzorger in beeld. Tegenstrijdige opvattingen en verwachtingen*. *Tijdschrift Geestelijke Verzorging, 8* (34), 15-23.